

Сергій Москаленко

МОСКАЛЕНКО Сергій Миколайович — кандидат філософських наук, старший викладач кафедри філософії Полтавського державного педагогічного університету імені В.Г. Короленка. Сфера наукових інтересів — вітчизняна історико-філософська думка та проблеми етики

ДРУЖБА ЗА ПОКЛИКАННЯМ І ДРУЖБА ЗА НАЗВОЮ

О. Комову

*Друг познається в удаче,
Так же порой, как в беде,
Если он душу не прячет,
Чувства не держит в узде.*

*Друг познається в удаче.
Если удача твоя
Друга не радуєт, — значит,
Друг твой лукав, как змея.*

*Или же горькая зависть
Разум затмила его,
И, на успех твой позарясь,
Он не простит ничего.*

*Он не простит... Но иначе
Скажет об этом тебе.
Друг познається в удаче
Больше, порой, чем в беде.*

Андрей Дементьев

Дружба! Це слово викликає неабияке захоплення в нас, бо надає надзвичайну цінність не тільки людській особистості, але й наповнює повноцінним змістом наше життя. Дружба людей спроможна вивести їх з рабського, приниженого становища, в якому вони перебували внаслідок їх недовіри та підозрливості один до одного, і зробити їх, хоча й не по крові, але по духу, братами. До того ж справжня дружба не тільки піднімає людину з рабського стану, але й підносить її до високого становища індивіда як особистості. Дружба значною мірою розвиває душевну чуйність людини і робить її серце здатним на більш високі пориви, котрі вже виходять за рамки любовних стосунків чоловіка й жінки, — вірність та самовідданість. Заради свого друга людина може пожертвувати всім: своїм добрим ім'ям, дружніми зв'язками і навіть ризикувати власним життям. Друг готовий навіть його принести на вівтар священної дружби.

Відповідаючи на запитання: чому справжня дружба є надзвичайно рідкісним явищем у житті людини, можна сказати, що самовідданості й самопожертві в істинній дружбі так само суперечать природний інстинкт самозбереження в людях та їх надмірна любов до самих себе. Як ці два прагнення узгоджуються між собою, залежить від особливостей кожної конкретної людини. Адже більшість із нас — як у дружбі, так і в любові — виступає переважно споживачем. Свого часу англійський письменник Оскар Уайльд (1854 — 1900 рр.) дотепно зазначив, що любов людини до самої себе — це початок роману, котрий триває все життя [4, с. 720].

Сьогодні справжня дружба виступає чи не єдиним (поряд із любов'ю) притулком у світі для порятунку двох споріднених людських душ. Таким чином, дружба, ставлячи перед собою завдання усунення егоїзму з людського життя, сприяє врятуванню та моральному виправданню людської індивідуальності.

Розглядаючи дружбу, давньогрецький філософ Аристотель (384 — 322 рр. до н.е.) акцентував свою увагу на тому, що справжня дружба — це дружба добродішних людей, які здатні любити завдяки своїм моральним якостям. А тому він і відрізняв три види дружби: істинна дружба, дружба ради задоволення і дружба задля своєї користі. Другий і третій варіанти дружби сьогодні більш відомі під назвою приятелювання й товаришування.

У зв'язку з цим я хочу сказати про людей, котрі мимоволі завдають шкоди друзям. Маючи добрі наміри і намагаючись підтримувати свого друга в усьому, вони ніколи не критикують його, не вказують на його помилки, на те, що друг робить щось погане. Адже відомо, що існують численні речі, котрі очевидні для оточення, а самій людині вони часто непомітні.

Через любові до свого друга люди намагаються догодити йому й уникають казати правду, котрої той не усвідомлює, їм вдається поводитися так, що друг буде вважати себе гарним, навіть якщо він таким і не буває. Друг може бути навіть зовсім поганим, але друзі, незважаючи на це, ставляться до нього з повагою і ніяк не турбуються про те, щоб допомогти йому побачити оточуючу його реальність. Створюється враження, що загальноприйняте уявлення про дружбу полягає в тому, щоб «захищати друга за будь-яку ціну», навіть якщо він при цьому назавжди залишиться рабом своїх вад і недоліків.

Дружба стає ілюзорною і фальшивою не тоді, коли друг тебе не любить, а коли він, бажаючи тобі добра, у кінцевому підсумку завдає шкоди. Так, наприклад, людина погоджується виконати прохання друга про якусь послугу, щиро бажаючи допомогти йому, проте потім не виконує своєї обіцянки, бо насправді не дуже хотіла її виконати, або тому, що справа вимагає надто великих зусиль. Унаслідок цього друг опиняється в тяжкій ситуації через те, що розраховував на допомогу, але не отримав її.

Уявіть собі, що мова йде про гроші. Андрієві треба повернути борг, і він планує взяти позику в банку, але його друг Олексій каже йому: «Не хвилюйся, я сам позичу тобі потрібну суму». Проте він цього не робить, і Андрій не може заплатити вчасно.

Існує безліч варіантів такої ситуації, і нам усім хоча б раз у житті доводилось у ній опинитись. Деякі з вини такого «друга» потрапляли в тюрму, інші ж розорялись. До того ж, здебільшого, це робиться з найкращих мотивів і без будь-яких злих намірів. Недаремно в народі кажуть, що добрими намірами заслана дорога до пекла.

У багатьох випадках кращі друзі виявляються поганими друзями: вони не розуміють, що справжня дружба не повинна служити прикриттям вад, недоліків або неправильних учинків. Справжній друг бажає вам тільки добра і допомагає досягти успіху, навіть якщо для цього доведеться розкрити очі на ваші недоліки і непослідовність, показати, який насправді ви маєте вигляд з боку інших людей. Тільки так ви пізнаєте себе і зможете досягти самореалізації. Саме тому французький письменник-мораліст Франсуа де Ларошфуко (1613 — 1680 рр.) називав дружбу найпрекраснішим подарунком, який дістався людям після мудрості [5, с. 233]. Дійсний друг допомагає нам не готувати надуманих планів, не породжувати невинуватих надій і не створювати нездійснених мрій. Так само справжній друг не стане виправдовувати наші невдачі і ніколи не буде відвертати нас від правди життя.

Проте саме цього «кращий друг» все ж таки не робить, навпаки, він ніби навмисне заохочує свого друга до неправильної поведінки, фамільярно поплескуючи його по плечу, емоційно догоджає йому, підлещуючись, щоб той бачив, який він гарний, і ставився до нього так само. Адже недаремно існує в народі вислів: «Рятуйте мене від моїх друзів, а від ворогів я вже сяк-так і сам врятуюсь». Цей вислів стосується занадто хороших друзів, котрі намагаються допомогти навіть тоді, коли допомога не потрібна.

Найвірніший спосіб зайти в безвихідь — оточити себе друзями або помічниками, котрі не говорять про вас правду і не будуть дзеркалами, що достовірно відображають ваші помилки і вади. Порівнюючи користь і шкоду від таких «друзів», італійський художник Леонардо да Вінчі

(1452 — 1519 pp.) зазначав: «Противник, який шукає ваші помилки корисніший за друга, що бажає їх приховати» [3, с. 384]. Здається, що найменша критика може зіпсувати стосунки між друзями, і в багатьох випадках так і буває. Дехто не допускає критики на свою адресу, оскільки їх нарцисизм повністю відділяє їх від об'єктивної реальності.

За давньогрецьким міфом Нарцис був напрочуд гарний на вроду і надзвичайно граціозний, але до нестями чванливий і нестерпно презирливий. І ось, люблячи самого себе і ставлячись до інших з презирством, він проводив самотнє життя, повноючю в лісах, разом із небагатьма своїми супутниками, для яких він був усім на світі. Слідувала всюди за ним і німфа Луна, безнадійно закохана в нього. Розгнівана його байдужістю та холодністю до німфи богиня кохання Афродіта суворо покарала Нарциса. Раз опівдні в нестерпну спеку він опинився поряд з якимось прозорим джерелом і схилився над ним. Коли Нарцис побачив у воді власне відображення, він був просто захоплений цим видовищем і прийшов від нього в такий захват, що його неможливо було відірвати від споглядання свого зовнішнього вигляду. Він так і завмер у вічному спогляданні самого себе і врешті-решт перетворився в квітку, названу його іменем.

Цей міф змальовує характер і долю тих людей, котрі безмежно себе люблять, буквально закохані в самих себе чи то за вроду, чи за якісь інші позитивні якості, котрими вони наділені від природи і для здобуття яких їм не довелося докладати ніяких власних зусиль. Люди з таким складом характеру рідко з'являються в товаристві інших людей чи присвячують себе якійсь громадській діяльності, бо в такому разі вони неминуче і дуже часто зіткнулись би з презирством і зневагою до себе, що могло б образити і навіть засмутити їх. А тому вони здебільшого і ведуть самотнє, замкнуте життя, займаючись тільки своїми справами, у дуже вузькому оточенні обраних друзів, тих, які, як їм здається, їх особливо поважають і люблять і котрі в усьому догоджають їм і немовби луна повторюють кожне їхнє слово. Такий спосіб життя псує їх і робить самозакоханими. Перебуваючи в захопленні від власної персони, такі люди врешті решт впадають у дивовижні лінощі і неробство, немовби ціпеніють, втрачаючи всю свою силу й енергію. Квітка, що отримала назву Нарцис, з'являється ранньої весни. Вишуканий образ весняної квітки, що символізує такого роду характеру людей. Адже початок їхньої діяльності щасливий, вони мають надзвичайний успіх, але в зрілому віці виявляється, що вони не виправдали покладених на них надій і сподівань. Бо люди такого складу виявляються зовсім нездатними до будь-якого виду діяльності. Отже, ті з-поміж людей, кого давньоримський філософ і письменник Марк Туллій Цицерон (106 — 43 pp. до н.е.) назвав «закоханими в самих себе і не знаючими ніяких суперників» часто бувають нещасливими. Жертвуючи заради себе всім, вони врешті самі стають жертвами мінливості фортуни, котра не мала своїх улюбленців, бо завжди зображувалася з пов'язкою на очах.

У кінцевому підсумку себелюбство калічить душу будь-якої людини, роблячи її закінченим егоїстом, унаслідок чого вона в пошуках справжнього друга часто помиляється, сприймаючи людей з її найближчого оточення як друзів. Критикуючи нарцисизм, який завдає непоправної шкоди людині, французький письменник Оноре де Бальзак (1799 — 1850 pp.) зазначив: «Себелюбство — отрута для дружби» [2, с. 569].

Друзі мають великий вплив на моральне життя людини. Треба зрозуміти, що багато з тих, кого ми любимо як рідних братів, можуть стати нашими жорстокими катами, якщо, намагаючись нам догодити, вони будуть ухилитися від правдивої оцінки, закріплюючи цим самим наші недоліки, вади та шкідливі звички. З цього приводу блискуче висловився канадсько-американський педагог і літератор Лоренс Пітер (1919 — 1990 pp.): «З такими друзями й вороги нам не потрібні» [4, с. 230].

Дійсний друг не носить маски, оскільки лицемірство з добрими намірами призводить до потурання тим, кого ми не хочемо критикувати. А тому ми й повинні навчитися відрізнити нещирю й удавану дружбу від справжньої дружби, котра б обдаровувала нас своїми найкращими плодами, а не завдавала б нам розчарування й розпачу.

Деякі люди, стверджуючи, що близький їм друг не зумів виправдати їхніх довгожданих сподівань, унаслідок чого вони розчаровуються в дружбі взагалі, заявляючи, що «відданості й вірності не існує, і за всім криється тільки користь». У деяких випадках це дійсно так, однак не

тоді, коли друг засуджує нас за негідні вчинки чи недостойну поведінку. Як зазначав французький письменник Шарль де Сент-Евремон (1614 — 1703 рр.): «друг, який ґрунтовно вказує нам на наші недоліки, є безцінним скарбом» [6, с.110]. Тільки справжній друг не стане лицемірити, а говоритиме правду нам в очі, якою б образливою для нас вона не була. Згадуваний нами раніше давньоримський філософ і політичний діяч Марк Туллій, Цицерон — був правдивий, коли зазначав: «Істинна дружба повина бути відвертою і вільною від прикидання і підтакування» [3, с.375]. Треба визнати, що ми не дуже буваємо задоволені своїми друзями, коли вони, цінуючи наші гарні якості, дозволяють собі помічати також і наші недоліки. Однак при цьому нехай друг дотримується обов'язкового правила: хвалить свого друга при інших людях, осуджує його — наодинці з ним. Отже, вірність правді — одна з основних заповідей справжньої дружби, котра є відображенням особистої гідності людини в інших людях.

Потрібно відрізнити три види дружби, визначених ще Аристотелем:

- 1) досконала дружба добродішних людей, які, дотримуючись своїх моральних принципів, бажають один одному тільки добра;
- 2) дружба заради користі. Тут уже не цінуються особисті якості друга. Кожен із таких «друзів» прагне лише власного благопочуття;
- 3) дружба ради задоволення, коли люди просто разом віддаються приємним захопленням.

Говорячи про третій різновид дружби, Аристотель зазначав: «Здається, що задоволення — єдине, що надихає молодь на дружбу. Молодь схильна до пристрастей і прагне тільки до задоволень, здебільшого щохвилиних. Однак, оскільки задоволення змінюються, молодь швидко заводить друзів і так само швидко розстається з ними. Дружба минає разом із задоволенням, завдяки якому вона зародилась» [1, с. 223].

Найбільшої шкоди завдає дружба в середовищі молодіжних банд і злочинних угруповань, де дійсною метою є досягнення особистої користі незаконними засобами. Для учасників подібних угруповань необхідна цілковита впевненість, що вони діють правильно, а тому подавляються будь-які спроби критикувати їхні вчинки. Всі стають схожими один на одного, в групі створюється колективна душа, котра, немовби щит, прикриває цю групу, знімаючи будь-яку особисту відповідальність. Кожен покриває зіпсованість іншого, щоб той у свою чергу робив те ж саме, зміцнюючи злочинну суть групи.

Вислів «скажи мені, хто твій друг, і я скажу тобі, хто ти» виявляється дуже точним афоризмом. Саме друзі формують характер і особистість молодих людей, справляючи на них інколи навіть більший вплив, аніж сім'я. На думку деяких молодих людей, саме злочинне угруповання вони вважають «своєю справжньою сім'єю».

Дружба, в якій відсутня здорова критика внаслідок того, що друга потрібно завжди розуміти й підтримувати, стає серйозним моральним порушенням і завдає великої шкоди людині.

Своєю благодійністю і справедливістю людина здобуває собі друзів, сподіваючись на їхню допомогу у тяжкій хвилині горя й суму. Бо друзі сприймають невдачі й прикрощі, як свої власні, співчуваючи і співпереживаючи своєму другові, і намагаються втішити його.

У щирій дружбі людині властиво давати поради і вислуховувати їх. Даючи пораду, як вчинити людині за того чи іншого випадку, її друг не повинен брати до уваги ні свою вигоду, ні свою шкоду, не боячись сказати близькій їй людині правду. Як ніхто інший, друг є найбільш компетентним у наших справах, і тому він завжди подасть нам правильну пораду в інтересах нашої вигоди й честі. Тим самим справжня дружба передбачає не тільки щирість у стосунках і правдивість у словах, але й обов'язкову критику помилок свого друга.

Бачити помилки людини в її сприйнятті реальності і не допомогти звільнитись від них аморально, оскільки неправда ніколи не дозволить вашому другові правильно відшукати своє місце в суспільстві і дотримуватись високих моральних норм. Якщо ми підтримуємо фантазії нашого друга, то якими б добрими не були наші наміри і як би ми його не любили, це все ж таки дуже йому нашкодить. У такому разі ми не тільки порушуємо мораль, але й підштовхуємо його до неправильної поведінки. А тому й слід очищати й поглиблювати поняття дружби, щоб

вона стала однією з найважливіших духовних цінностей людства. І щоб люди зуміли, обмінюючись цінним досвідом, збагачувати інших, більше поважати себе й облагороджувати свій внутрішній світ. Недаремно французький публіцист і поет Ет'єн Бюссє (1530 — 1563 рр.) якось зазначив: «Дружба — це священне слово, це святе почуття, котре виникає тільки серед порядних людей і розвивається лише на основі взаємної поваги» [5, с. 231].

Якщо одна добродісна людина зустріне хоча б двох нових друзів і збагатить їх вищими духовними цінностями, а ті, у свою чергу, стануть діяти так само, то розпочнеться дійсна боротьба за моральну досконалість на благо всього людства.

Для цього необхідно зрозуміти й усвідомити, що найвище благо, котре приносить людям дружба, полягає в зростаючій еволюції свідомості людини та в застосуванні на практиці найвищих моральних і духовних цінностей. Саме тому, як у минулому, так і сьогодні, залишається актуальною боротьба за чистоту моральних принципів у дружньому колективі, котра повинна бути вище за всі дріб'язкові інтереси людини і перевищувати навіть її расові, політичні, філософські та релігійні відмінності.

Література

1. *Аристотель. Этика Никомаха // Сочинения. В 4-х т. — Т.4. — М., 1970.*
2. *Афоризмы / Сост. Т.Г. Ничипорович. — Минск, 1999.*
3. *Воронцов В. Симфония разума. Афоризмы и изречения отечественных и зарубежных авторов. — М., 1976.*
4. *Душенко К. Большая книга афоризмов. — М., 2001.*
5. *Жемчужины мысли /Сост. А.А. Жадан. — Киев, 1990.*
6. *Энциклопедия ума или словарь избранных мыслей. — М., 1998.*

Надійшла до редакції 12.09.2004 р.